

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Infoühiskonna ja sotsiaalse heaolu õppekava
Sotsioloogia ja infoteaduste eriala

Eliise Kiis

Lõuna-Eesti neljanda kuni kuuenda klassi laste suhtumine intellektipuudega inimestesse

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dagmar Narusson, sotsioloogia PhD

Tartu 2021

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et olen töö koostanud iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Eliise Kiis

28.05.2021

ABSTRACT

Fourth to sixth grade South Estonian students' perspective towards people with intellectual disability

The aim of this bachelor thesis was to ascertain views of fourth to sixth grade students towards intellectual disability, concentrating on different aspects regarding connecting and maintaining relationships with said people in addition to children's own interpretation of their views shaped by their experiences.

The research was based on the qualitative method, during which I conducted six semi-structured interviews among fourth to sixth year students. For data analysis I used thematic approach.

The main results of this research were that children were lacking a definite understanding what intellectual disability is, but their opinions, and connections regarding the given disability, were appropriate. The children associated intellectual disability with various everyday problems and academic activities in which people with intellectual disability need assistance and support with. It appears that children were ready to communicate and work with individuals with intellectual disability during school activities, but outside school, the readiness to interact with them decreased substantially. Involving people with intellectual disability with other students in the classroom received both negative and positive input. These interactions resulted in different emotional reactions from the children, such as fear and discomfort, but also compassion whenever they witnessed harassment and/or discrimination of people with disability. The main reason behind negative feelings was mostly insufficient knowledge of the disability. The children themselves considered their peers do be the biggest drivers in forming their opinions, meanwhile adult influence was considered minimal. At the same time, children considered adult explanations important in understanding intellectual disability.

Keywords: fourth to sixth grade students, perspective, forming relationships, intellectual disability

Sisukord

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	5
1. UURIMUSE TAUST	7
1.1 Ühiskonna vaade puuetega inimestesse	7
1.2 Intellektipuudega inimeste kaasatus	9
1.3 Laste suhtumine puuetega inimestesse ja suhtumise mõjutajad	11
1.4 Probleemiseade ja uurimisküsimused	12
2. METOODIKA	13
2.1 Meetod	14
2.2 Uurimuses osalejad	15
2.3 Andmete kogumine	16
2.4 Andmete töötlemine	17
3. UURIMISTULEMUSED	19
3.1 Laste vaatenurk intellektipuudega inimestele	19
3.2 Laste valmisolek intellektipuudega inimesed endale lähedale lasta	21
3.3 Laste valmisolek intellektipuudega inimese kaasamist ühiskonnas toetada	23
3.4 Laste poolt tajutud ühiskonna suhtumine puuetega inimestesse	25
3.5 Puuetega inimestega seotud teemade käsitlemine	27
3.6 Puuetega inimestega kokkupuute mõju suhtumisele	28
4. ARUTELU	29
KOKKUVÕTE	32
Kasutatud kirjandus	34
LISAD	38
Lisa 1. Lapse intervjuueerimise nõusolekuleht lapsevanemale/eestkostjale	38
Lisa 2. Intervjuukava: intellektipuudega mitte kokku puutunud lapsed	40
Lisa 3. Intervjuukava: intellektipuudega kokku puutunud lapsed	42

SISSEJUHATUS

Puuetega inimeste osalus ühiskonnas on viimaste kümnendite jooksul olnud oluline teema kogu maailma poliitikas. Puuetega inimesed on läbi aegade olnud teistega võrreldes haavatavamais seisus ning ühiskonnaelus osalemise võimalikkus oleneb suurel määral selle valmisolekust puuetega inimesi aktsepteerida. Võrreldes puueteta inimestega on puuetega inimestel suurem risk sattuda vaesusesse ja olla sotsiaalselt tõrjutud, nad on ühiskonnas vähem aktiivsed ning nende tööhõive on madalam (European..., 2021). Olukord on võrreldes varasemaga küll paranenud, kuid endiselt kogevad inimesed erinevates eluvaldkondades vaenulikkust ja diskrimineerimist puuete tõttu.

Ühiskonna eesmärk on intellektipuudega inimestele, nagu ka kõigile teistele puuetega inimestele, võimaldada võimalikult tavapärasel elul. Arvestades vajadusi ja luues selle põhjal võimalusi proovitakse teha vaimupuudega inimesed ühiskonnale nähtavaks ja anda mõista, et ka puuetega inimesed on selle täisväärtuslikud liikmed ja mitmekesistavad seda.

Erinevad uurimused (Merrels, Buchanan ja Waters, 2019; Abbott ja Mcconkey, 2006) on näidanud, et intellektipuudega inimesed on valmis ja soovivad osaleda igapäevaelus, kuid selle suureks takistajaks, lisaks puudest tulenevatele eripäradele, on just ühiskonnas levinud negatiivsed arvamused. Uuritud on ka laste arvamusi intellektipuudega eakaaslastega kokkupuudete kohta (Biggs ja Snodgrass, 2020) ja selgub, et lastel on olemas valmidus olla respektiivsed intellektipuudega inimeste suhtes. Lapsed on võimelised intellektipuuet ühel või teisel määral enda jaoks mõtestama ning on võimelised märkama tõrjuvat suhtumist intellektipuudega laste suhtes (Nowicki, Brown ja Stepien, 2014).

Eestis ei ole uuritud varateismeliste suhtumist intellektipuudega inimestesse. Selle uurimine oleks, aga heaks sisendiks mõistmaks laste valmisolekut intellektipuudega inimestega ühiskonnas koos aksepteerivalt osaleda ja aitaks mõista, millest võivad tulla laste poolsed intellektipuudega inimeste ühiskonnas osalemist takistavad suhtumised. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on selgitada välja neljanda kuni kuuenda klassi laste vaated intellektipuude, intellektipuuega inimeste, nendega suhete loomise ja suhtlusega seotud aspektide kohta ning laste endi selgitused milliste kogemuste kaudu nende vaated on kujunenud.

Uurimuses osalesid teise kooliastme ehk neljanda kuni kuuenda klassi lapsed. Puuetega inimeste diskrimineerimine saab alguse juba lapseas (Nowicki jt, 2014). Varases eas kujunevad väärtused ja suhtumised avaldavad mõju käitumisele ning suhetele (Grusec, Chaparro, Johnston ja Sherman, 2013), seega on tähtis, et puuetega lapsed kogeksid neid arvestavat suhtumist ning ka puueteta lapsed saaksid asjakohased teadmised puuetega inimeste kohta. Oskused koos mängida, õppida ja huviringides tegutseda loovad lastele head eeldused täiskasvanueas vastastikku respektiivate suhete kujunemiseks. See omakorda on aluseks sallivale ja kaasavale ühiskonnale.

Bakalaureusetöö on jaotatud neljaks osaks. Esimeses osas annan ülevaate intellektipuudega inimestesse suhtumisest nüüdisaegses ühiskonnas, intellektipuudega inimeste kaasamisest ja laste suhtumistest ning suhtumise kujunemise aspektidest puuetega inimestesse. Töö teises kirjeldan uurimistöö metoodikat, toon välja andmekogumismeetodi ja protsessi, samuti andmeanalüüsi meetodi ning protsessi kirjelduse ning selgitan, kes osalesid uuringus. Bakalaureusetöö uurimuse viisin läbi tuginedes kvalitatiivsele lähenemisele. Kolmandas osas annan ülevaate uuringu tulemustest. Lõpetuseks arutlen saadud tulemuste üle ja leian seoseid uurimistöö tulemuste ning erialases kirjanduses välja toodud aspektide vahel.

Bakalaureusetöö fookuses oleva puude nimetamiseks kasutan sõnu intellektipuue ja vaimupuue (Raudmees, i.a).

Uurimisteema valiku mõjutajaks on minu isiklik kogemus intellektipuudega inimestega. Kuna nägin ühiskonna poolset mõistmatust ja tõrjumist intellektipuudega inimeste suhtes ja selle mõju, tekkis soov mõista, millest sellised suhtumised tulenevad ning mida annaks teha, et suhtumised muutuksid positiivsemaks ja intellektipuudega inimesi vähem kahjustavaks.

1. UURIMUSE TAUST

Antud peatükis annan ülevaate ühiskonna kokkulepitud vaatest puuetega inimestesse, tuues sisse ka spetsiaalselt ainuüksi intellektipuudega inimesi puudutavaid aspekte. Lisaks kirjeldan vaimupuudega inimeste kaasatust ning osalust ühiskonnas, seda toetavaid ning takistavaid tegureid ja Eestis ette võetud meetmeid. Viimases alapeatükis toon välja laste suhtumist mõjutavad aspektid ning varasemate uuringute tulemused, kus on laste arvamusi ja hoiakuid intellektipuudega ning ka laiemalt puuetega inimeste suhtes uuritud.

1.1 Ühiskonna vaade puuetega inimestesse

Nüüdisaegse kaasava ühiskonna kokkulepe on, et ka puuetega inimesed peavad saama ühiskonnas teistega võrdsetel alustel osaleda ja selle põhimõtted on kinnitatud eraldi rahvusvahelise konventsiooniga (Convention..., i.a). Selle dokumendi on ratifitseerinud ka Eesti Vabariik (Puuetega inimeste..., 2006). Puuetega inimeste õiguste konventsiooniga (2006) liitunud riigid on võtnud endale kohustuse tagada puuetega inimeste inimõiguste kaitse ja selle edendamise.

Konventsiooniga liitunud riigid tõstavad ühiskonna liikmete teadlikkust kõigi puuetega inimeste suhtes, mis on üheks aluseks puuetega inimeste suhtes toimuva diskrimineerimise kõrvaldamiseks (Puuetega inimeste..., 2006). Lugupidava suhtumise soodustamist alustatakse ju varases lapseas ja seda tehakse kõigil haridussüsteemi tasanditel (Puuetega inimeste..., 2006).

Olenemata intellektipuudega inimeste arenguperioodil alguse saanud puudustest intellektuaalsetes funktsioonides (American..., 2013), sotsiaalse kohanemiskäitumise puudulikkusest ja madalamast akadeemilistest võimekusest (Kreegipuu, 2011), on vaimupuudega lapsed kaasatud tavakoolidesse (Põhikooli- ja..., 2017). Selline kaasamine toetab nii intellektipuudega kui ka puudeta laste sotsiaalsete ja kognitiivsete oskuste arenemist (Liba ja Labi, 2018).

Puuetega inimestele tagatakse võimalus eneseteostuseks, kaasa arvatud ligipääs töökohtadele (Puuetega inimeste..., 2006). Lisaks tunnistatakse väärtuslikku panust, mida puuetega inimesed kogukonna heaolusse ja arengusse annavad (Puuetega inimeste..., 2006). Spetsiaalselt intellektipuudega inimeste eneseteostust ja ligipääsu toetavad väljaõppe saanud spetsialistid, et

nad suudaksid saavutada võimalikult iseseisvaks eluks sotsiaalseid, akadeemilisi, eneseväljendamise ning kohanemiseks vajalikke oskusi (Kitchen ja Belfiore, 2012).

Puuetega inimeste kaasamises nähakse võimalust üldisele ühiskonna arengule ja selles ka sisendit ühiskonna inimlikkuse suurenemisele, sotsiaalsele- ning majanduslikule arengule ja vaesuse kõrvaldamisele (Puuetega inimeste..., 2006). Ettevõetavate meetodite eesmärk on suurendada puuetega inimeste osalust ja nähtavust ühiskonnas ning suurendada tööhõivet, kaasatust ning ligipääsetavust ja tõsta puuetega inimeste heaolu (European..., 2021).

Intellektipuudega inimeste kohta ühiskonnas kasutatavad terminid peaksid olema neutraalsed, et need ei tekitaks valestimõistmisi ega eelarvamusi. Intellektipuude nimetamisel võetakse eeskuju psühhiaatrias kasutusel olevatest juhenditest. Eestis veel kasutuses olev psüühika- ja käitumishäirete diagnostiline juhend RHK-10 (i.a) nimetab intellektipuuet vaimseks alaarenguks ja defineerib seda kui mõistuse peetunud või puudulikku arengut, mis on seotud tunnetuse, kõne, mootorika ja sotsiaalse suhtlemise madala tasemega. RHK-10 asendama hakkav RHK-11 on termini vaimne alaareng asendanud väljendiga intellektipuue, mis on juba praegu erinevate professionide poolt pikemalt kasutusel olnud (American..., 2013). Eesti keele seletav sõnaraamat (2009) defineerib sõna "intellekt" kui mõtlemisvõime, mõistus, aru ja sõna "puue" kui inimese psüühika- või liigutusvõime puudulikkust või rasket viga. Seega ei anna antud puude kohta kasutatav termin ruumi kahetímõistmisele ega ka sellest tulenevatele negatiivsetele hoiakutele.

Ühiskonna vaade puuetega inimestele ei ole aga olnud läbi ajaloo selline nagu eelnevalt kirjeldatud sai. Puuetega inimestele omistati ebainimlikud käitumismustrid, kriminaalsed tegevused ehk ajalugu täis häbi (Mouzakitis, 2012). Puuetega inimesi kutsuti Vana Kreekas koletisteks, spartalased olid tuntud kui inimesed, kes hülgasid oma vääramenenud ja hädised järeltulijad, puuetega laps tähendas roomlastele suurt ebaõnne ja neist öeldi koheselt lahti ning jäeti surema (Mouzakitis, 2012).

Ka vaimupuudega inimestesse suhtumine on olnud läbi ajaloo muutuv. Näiteks on intellektipuude mõiste üle pidevalt diskuteeritud. Intellektipuude kirjeldamiseks on kasutatud sõnu imbetsill, nõrganärviline, vaimselt ebanormaalne ja -defitsiitne, hälvik ning debiilik, mis olid kasutusel ka teaduslikus kirjanduses, tänapäeval neid väljendeid asjakohaseks ei peeta (Mouzakitis, 2012; Parmenter, 2011).

Intellektipuudega inimeste tavakooli kaasamine ei olnud mõeldav, kuna valitses arusaam, et vaimupuudega inimesi ei ole võimalik õpetada (Kreegipuu, 2011).

Puuetega inimeste ühiskonna poolne häbimärgistamine ei ole veel täielikult kadunud ja avaldab endiselt oma mõju. Vaimupuudega inimeste nimetamiseks kasutatakse igapäevaelus endiselt varasemalt kasutuses olnud halvustavaid väljendeid (Mouzakitis, 2012). Vaimsete häiretega inimeste ühiskonna poolne stereotüüpimine ohtlikuteks ja ebakompetentseks on kujundanud stigma, mis puuetega inimeste osalust ühiskonnas takistab (Borenstein, 2020). Sellest tulenevalt tunnevad intellektipuudega inimesed ühiskonna poolset vähest mõistmist, väiksemaid võimalusi tööhõives, koolis ja sotsiaalsetes tegevustes, lisaks on stigmatiseerimise tagajärjeks kiusamine, alavääristamine ning sotsiaalne isoleeritus (Borenstein, 2020).

1.2 Intellektipuudega inimeste kaasatus

Intellektipuudega inimeste vajadused enda kaasatuna tundmiseks on samasugused nagu kõigil ühiskonna liikmetel. Abott ja McConkey (2006) tõid oma uuringus tuli välja, et intellektipuudega inimeste jaoks on oluline inimestega suhtlemine, iseenda teiste inimeste poolt aktsepteerituna tundmine, võimalus kasutada erinevaid teenuseid kogukonnas ning elada kohas, kus oleks tagatud ligipääsetavus. Merrels ja teised (2019) leidsid oma uuringus, et intellektipuudega inimeste jaoks on oluline ka võimalus käia tööl.

Eesti riigis on tänaseks mitmeid kogukonna elamise võimalusi intellektipuudga inimestele (Erihoolekandeteenused, i.a). Vaimupuudega inimestel on võimalik saada sotsiaalset- ja tööalast rehabilitatsiooni, mille eesmärgiks on toetada nende igapäevaelus ning töökohas vajaminevate oskuste arendamist ja säilitamist (Sotsiaalkindlustusameti..., i.a). Füüsiline kohalolek kogukonnas ja pakutavatel teenustel osalemine ei tähenda aga automaatselt suuremat kaasatust ühiskonnas, kuna selle hoiakud intellektipuudega inimeste suhtes on siiski veel üsna negatiivsed ja eneseteostusvõimalused teistega võrdsetel alustel vähesed (Abott ja McConkey, 2006; Merrels jt, 2019).

Intellektipuudega inimeste kaasamise toetamiseks on loodud organisatsioon MTÜ Vaimupuu, mis annab välja ajakirja intellektipuudega inimestest, intellektipuudega inimestele ja spetsialistidele (Vaimupuu, i.a). Lisaks korraldab see organisatsioon intellektipuudega inimestele erinevaid üritusi ja konkursse (Vaimupuu, i.a). Selle vabaühenduse eesmärk küll toetab intellektipuudega inimeste osalust, kuid ei näi kokkupuutepunktina intellektipuudega inimestele ja ühiskonnale, kuna selle raames kohtuvad peamiselt organisatsiooni sihtgrupp ning spetsialistid.

Puuetega inimeste haavatavat olukorda ja ühiskonnas osalemise võimalikkust proovitakse ka läbi poliitika kujundamise parandada. 2006. aastal andis Ühinenud rahvaste organisatsioon välja Puuetega inimeste õiguste konventsiooni (Convention..., i.a), mis kohustab ühiskonda arvestama puuetega inimestega ja nende õigustest kinni pidama. Lisaks on võetud vastu riigisiseseid seaduseid nagu Sotsiaalhoolekande seadus (2015), mis reguleerib puuetega inimestele sotsiaalhoolekande andmise korda ja Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus (1999), milles on toodud puuetega inimestele mõeldud sotsiaaltoetuste liigid, mille eesmärgiks on vähendada puudest tulenevate kulutuste mõju puuetega inimestele majanduslikule toimetulekule.

2010. aastal vastu võetud põhikooli- ja gümnaasiumiseadusega, sai Eesti hariduskorralduse läbivaks põhimõtteks kaasava hariduse rakendamine, mille ühe osana peab kvaliteetne üldharidus olema erivajadusest olenemata võrdväärselt kättesaadav kõigile inimestele (Põhikooli- ja..., 2017). Selle põhimõtte järgi peaks kõigil puuetega lastel olema võimalus omandada üldharidus kodulähedases koolis koos teiste omavanuste õpilastega (Haridus- ja..., 2021). Kaasava hariduskorralduse uuringus (Räis, Kallaste ja Sandre, 2016) leiti aga, et kaasava hariduse rakendamine ja laiendamine ei ole sellisel kujul õnnestunud ning on tugevalt mõjutatud ühiskondlikest negatiivsetest hoiakutest, kuna haridusliku erivajadustega laste kaasamine eeldab sallivat suhtumist õpetajatelt, kaasõppijatelt ja ka lastevanematelt. Intellektipuudega laste kaasamist tavakooli takistab ka vajalike spetsialistide puudus (Kreegipuu, 2011). Võrreldes puueteta noortega lahkub puuetega noori haridusest ligi 10% rohkem (European..., 2021).

Ühiskonna negatiivsed hoiakud ja stigmatiseerimine on intellektipuudega inimeste ühiskonnaelus osalemist takistav tegur (Abott ja McConkey 2006; Merrels jt, 2019). Puuetega lapsed kogevad nende eakaaslastest suurema tõenäosusega füüsilist ja vaimset vägivalda, vähest kaasamist ja abi ning piiratud ligipääsu haridusele ning puudest tulenevat diskrimineerimist (Eesti puuetega., 2018). Võrdõiguslikkuse liidu välja antud arengukavast selgub, et 52% puuetega inimestest tunnevad ennast diskrimineerituna (European..., 2021). Diskrimineerimise vähendamisel peetakse oluliseks ühiskonna puude teadlikkuse tõstmist ja puuetega inimeste hääle kuuldavaks tegemist (European..., 2021). Eestis tegeleb ühiskonna puude teadlikkuse tõstmisega Puuetega inimeste koda, mille võrgustikku kuulub ligi 285 organisatsiooni üle Eesti (EPIKoja tutvustus, i.a).

Intellektipuudega inimeste psühholoogiline ja emotsionaalne väärkohtlemine on vähe märgatud ja tuleb enamasti välja alles siis, kui seda puuet omavate inimeste käest on selle kohta otse küsimusi küsitud (Robinson, 2013). Vaimupuudega inimesed kogevad sotsiaalselt alavääristamist, kiusamist ja diskrimineerimist tööturul (Merrels jt, 2019). Sellest tulenevalt on intellektipuudega inimesed suure aja oma päevast üksinda tundes, et neid ja nende probleeme ei mõisteta ning neid nähakse ühiskonna poolt teistsugustena (Merrels jt, 2019).

Intellektipuudega inimeste ühiskonda kaasamine ja selles osalemine võib jääda ka nende endi individuaalsete oskuste taha (Abott ja McConkey, 2006). Raskusi võivad tekitada kehvad keelelised ja numbrilised oskused, ebapiisav ümbruskonna tundmine ning ühiskonnas osalemine nõuab neilt palju julgust ja motivatsiooni (Abott ja McConkey, 2006). Kuna intellektipuue on püsiv seisund vajab vaimupuudega inimene toetust terve elu jooksul (Raudmees, i.a) ja olenevalt nende puude raskusastmest oleneb ühiskonnas osalemine toetava personali hulgast ja olemasolust (Abott ja McConkey, 2006).

1.3 Laste suhtumine puuetega inimestesse ja suhtumise mõjutajad

Laste suhtumine puuetega inimestesse sõltub mitmetest aspektidest. Olulisteks teguriteks suhtumise kujunemisel on lapse areng, sotsiaalsed oskused (Grusec jt, 2013) ja teda ümbritsevad inimesed (Grusec jt, 2013; Hong, Kwon ja Jeon, 2014). Täpsemalt tema eakaaslased (Grusec jt, 2013), perekonna liikmed, õpetajad ja kogukond (Han, Ostrosky ja Diamond, 2006). Hoiakute ja arusaamade kujunemisel on oluline roll sellel, kuidas täiskasvanud laste juuresolekul puuet käsitlevad ja kuidas nad puuetest räägivad (Biggs ja Snodgrass, 2020; Han jt, 2006). Sotsiaalsete oskuste kujunemine lapseas ei ole aga ühepoolne protsess, mille käigus lapse sotsialiseerimisagentide hoiakud ja väärtused kanduvad lapsele üle vaid lapsed võtavad selle informatsiooni, mis nad endale olulistelt inimestelt saavad ning kujundavad selle pealt iseenda uskumused ja väärtused (Grusec jt, 2013).

Han ja teised (2006) kirjeldavad, et positiivsete suhtumiste kujundamiseks peaksid last ümbritsevad täiskasvanud vastavalt lapse võimekusele andma selgitusi erinevate puute kohta. Täiskasvanu olulisus on ka suhete toetamise juures, mis väljendub suhtluse simuleerimises ja aidates lapsel leida sarnasusi puuetega eakaaslastega (Han jt, 2006). Oluline on, et täiskasvanud ei annaks selgitusi nii, et laps hakkaks tundma puudega eakaaslase suhtes kaastunnet, mis on takistuseks võrdväärsete suhete loomisele (Han jt, 2006).

Hong, Kwon ja Jeon (2014) töid oma uuringus, kus nad uurisid laste hoiakuid puuetega eakaaslaste kohta, välja, et kõige enam olenevad laste suhtumised varasemast kontaktist puuetega inimestega ja lapse vanusest, seejuures vanemate ning nende laste suhtumiste vahel olulist seost ei selgunud. Mida rohkem oli laps puuetega inimestega lävinud ja mida vanem ta oli, seda positiivsem oli tema hoiak puuetega eakaaslastesse (Hong, Kwon ja Jeon, 2014). Samasuguse tulemuseni jõudis oma uuringus ka Alnahdi (2019) tuues välja, et lapsed, kes omandavad haridust kaasavas klassiruumis, väljendasid intellektipuudega eakaaslaste suhtes positiivsemaid hoiakuid. Kaasava klassiruumi positiivset mõju laste hoiakutele on toonud välja ka teised uurijad (Clairns ja McClatchey, 2013).

Nowicki, Brown ja Stepien (2014) uuringus, kus sooviti teada saada laste arvamused intellektipuudega eakaaslaste tõrjumise põhjustest, väljendasid lapsed teiste käitumises tajutud takistavaid tegureid. Lapsed töid välja eakaaslaste poolset negatiivset suhtumist, seejuures ei tõdenud mitte ükski uuringus osalenud lastest, et nad oleksid ise puuetega inimeste suhtes tõrjuvalt käitunud (Nowicki jt, 2014). Uurijad spekuleerisid, et lisaks sellele, et ükski lastest tõepoolest ei ole intellektipuuega inimeste kaasamist takistavalt käitunud, võib selliseid vastuseid mõjutada ka sotsiaalne soovitus ning ebamugavus tunnistada ühiskonna poolt tajutavalt mitte tolereeritud käitumisi enda omaks (Nowicki jt, 2014). Kiusamise tekkimise suurimaks põhjuseks peetakse olukorda, kus lapsed tajuvad eakaaslase üle teatavat võimu (Grusec jt, 2013). Enamasti on selleks just lapsed, keda tajutakse mingite omaduste kaudu teistsugusena (Grusec jt, 2013).

Oluliseks teguriks laste suhtumises puuetega inimestesse on ka laste teadmised puute kohta (Hong, Kwon ja Jeon, 2014; Clairns ja McClatchey, 2013). Hong ja teised (2014) töid oma uuringus välja, et tihe kontakt puuetega eakaaslasega ei tähenda automaatselt suuremaid teadmisi puute kohta. Lisaks võib lastel olla keeruline mõista puudeid, mis ei ole silmaga nähtavad (Han jt, 2006). Küll aga toetab kokkupuute omamine laste arusaama puuetega inimeste vajadustest (Clairns ja McClatchey, 2013).

1.4 Probleemiseade ja uurimisküsimused

Enda aksepteerituna tundmine on oluline iga ühiskonna liikme jaoks. Puue ei peaks olema ühiskonnast kõrvalejätuse ja negatiivsete suhtumiste aluseks. Paraku on intellektipuudega inimesed ühel või teisel määral siiski kõrvale jäetud ja nende ühiskonnas osalemine sõltub paljudest aspektidest. Lisaks puudest tulenevatele takistustele (Abott ja McConky, 2006) sõltub

kaasatus ka ühiskonnaliikmete hoiakutest ning võimelisusest puuet ja sellega kaasnevat mõista (Merrels jt, 2019). Intellektipuudega inimeste tõrjumine algab juba lapseas (Nowicki jt, 2014). Laste suhtumisi mõjutavad aga paljuskki neid ümbritsevad inimesed (Grusec jt, 2013). See kuidas nendega puuetest räägitakse on olulise tähtsusega puuetega inimeste suhtes respektiivsete suhtumiste kujundamisel (Han jt, 2006).

Eestis läbi viidud kaasava hariduse uuringust tuli välja, et puuetega laste kaasamine tavakoolidesse sõltub nende kaasõppurite hoiakutest (Räis jt, 2016). Samas aga ei ole minule teadaolevalt uuritud seda, kuidas lapsed puuetega eakaaslastesse suhtuvad ning kuidas nad puuet mõistavad. Laste tõlgenduste uurimine oleks heaks sisendiks mõistmaks, millest võivad negatiivsed suhtumised alguse saada ja millised mehhanismid seda säilitavad, et osata neid ennetada ning toetada positiivsete suhtumiste tekkimist. Erinevad puuetega inimeste eluolu puudutavad dokumendid (Puuetega..., 2006; European..., 2021) peavad oluliseks ühiskonna puudeteadlikkuse tõstmist, et läbi selle tekitada mõistmist ning ennetada diskrimineerimist. Seega võib laste arvamuste kuulamine anda aimu ka sellele, millist teadmist vajaksid lapsed veel, et osata puuetega inimesi ja nende vajadusi paremini mõista.

Uurimuses osalejateks on valitud teise kooliastme lapsed, kuna oma arengult on nad küpsemad, et mõista seda, mis maailmas toimub ja avaldada oma arvamusi selle kohta (Grusec jt, 2013). Lisaks on selleks ajaks tõenäoliselt laps viibinud erinevates keskkondades ja lävinud erinevate inimestega, mis võib olla toetavaks teguriks arvamuste kujundamisele.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on selgitada välja neljanda kuni kuuenda klassi laste vaated intellektipuude, intellektipuuega inimeste, nendega suhete loomise ja suhtlusega seotud aspektide kohta ning laste endi selgitused milliste kogemuste kaudu nende vaated on kujunenud.

Kirjeldatud aspektide välja selgitamiseks olen püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- Kuidas mõistavad ja tõlgendavad enda jaoks teise kooliastme ehk neljanda kuni kuuenda klassi lapsed intellektipuuet?
- Milline on laste hinnang valmisolekule intellektipuudega inimestega lävida ja milliseid emotsioone nad sellega seoses kirjeldavad?
- Milliseid puuetega inimestesse suhtumist mõjutavaid aspekte lapsed oma kirjeldustes oluliseks peavad?

2. METOODIKA

Uurimistöö lähtub eesmärgist selgitada välja laste vaated intellektipuude, intellektipuudega inimeste, nendega suhete loomise ja suhtlusega seotud aspektide kohta ning laste endi selgitused, milliste kogemuste kaudu nende vaated on kujunenud.

Metoodika peatükis on ülevaade uurimuse läbiviimiseks valitud andmekogumismeetodist, andmeanalüüsi meetodist, uurimuses osalejatest ja osalejate valimise põhimõtetest. Kirjeldan ka andmete kogumise ning töötlemise protsessi.

2.1 Meetod

Antud uurimistöö puhul on tegemist kvalitatiivse uurimistööga. Kvalitatiivset uurimisviisi rakendamise eesmärk on saada teada, kuidas inimesed maailma kogevad ning oma kogemusi kirjeldavad (Bhandari, 2020). Kvalitatiivse uurimistöö läbi on võimalik üritada mõista lisaks kogemustele ka uurimuses osalejate arusaamu ja tõlgendusi (Laherand, 2008). Seega annab kvalitatiivse uurimisviisi kasutamine uurimuse kontekstis võimaluse mõista intervjueeritavate arusaamu ja suhtumist intellektipuudega inimeste suhtes ning nende jutus peegelduvaid tõlgendusi suhtumist mõjutavate aspektide kohta.

Kvalitatiivne uuring eeldab kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste uurimist (Laherand, 2008), seega on materjali kogumiseks sobiv poolstruktureeritud individuaalintervjuu. Poolstruktureeritud intervjuu annab võimaluse muuta küsimuste järjekorda vastavalt intervjueeritava mõttekäigule ja küsida ka täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014).

Kvalitatiivse uurimisviisi juures on oluline, et uurija reflekteeriks oma rolli selles uuringus ja oskaks näha enda eluloo mõju läbiviidavale uuringule (Kalmus, Masso ja Linno, 2015; Laherand, 2008). Antud uurimisteema on minu jaoks oluline, kuna intellektipuudega inimestega töötades nägin negatiivsete suhtumiste mõju vaimupuudega inimestele. Ühelt poolt on kokkupuude intellektipuudega inimestega mulle kui uurijale toetava mõjuga, teiselt poolt on otsene kokkupuude minus kujundanud ka teatud arvamused ja arusaamad sellest, milline laste suhtumine võiks olla ja milliseid teadmisi neile vaja oleks, et nad mõistaksid antud puuet paremini. Sellest tulenevalt olen proovinud intervjuudes enda subjektiivsust vähendada ning lähtuda uurimuses osalevast lapsest ja tema teadmistest. Andmete tõlgendamise juures olen teadlikult püüdnud vältida liialt kiiresti järelduste tegemist. Samas olen teadlik, et minu kogemused võivad mõjutada uuringu tulemust.

Andmete analüüsil on kasutatud temaatilist analüüsi, et selgitada välja intervjueeritava välja toodud teemad ja nende järjestus (Kalmus jt, 2015). Teisisõnu see, kuidas lapsed intellektipuudest räägivad ja mida nad sellega seoses oluliseks rääkida peavad. Temaatiline analüüs sobib kvalitatiivsete andmete uurimiseks ja selle käigus uurib uuringu läbiviija mitmeid kordi andmeid, eesmärgiga leida üles peamised teemad ehk ideed ja kirjeldavad mustrid, mis tulevad kõige enam esile (Caulifield, 2019). Analüüsil kasutasin induktiivset lähenemist, mis tähendab, et teemad lähtuvad andmetest esile kerkinud aspektidest (Caulifield, 2019).

2.2 Uurimuses osalejad

Uurimises osalejateks valisin teise kooliastme ehk neljanda kuni kuuenda klassi lapsed. Igast klassist oli esindatud nii intellektipuudega inimestega kokku puutunud kui ka kokkupuuteta laps, mis andis võimaluse omavahel kõrvutada isiklikku kogemust omavate ja mitte-omavate laste seisukohti. Kokku oli valimis 6 last. Kokkupuute kontekstist lähtuvalt pidasin oluliseks taaskord varieeruvust: esindatud olid nii intellektipuudega inimesega igapäevaselt, kuus mõned korrad ja ka elus paaril korral kokku puutunud laps. Intervjuu käigus tuli välja, et lapsed, kellel otsene ehk vahetu kokkupuude intellektipuudega inimesega puudus, olid siiski ühel või teisel määral teiste puuetega inimesega kokku puutunud, millel oli toetav mõju arusaamade ja tundmuste väljendamisele.

Intervjueeritavate konfidentsiaalsuse tagamiseks asendasin nimed numbri ja tähe kombinatsiooniga, milles number tähendab lapse 2020-2021 õppeaastal läbitavat klassi ja täht iseloomustab lapse kokkupuudet intellektipuudega inimestega (O- kokkupuude olemas, P- kokkupuude puudub).

Tabel 1. Uuringus osalejad ja neile omistatud koodnimetused

Koodnimetus	2020- 2021 õ.a läbitav klass	Kokkupuude intellektipuudega inimesega (sagedus)
6O	6.klass	Olemas (igapäevane)
4O	4. klass	Olemas (mõned korrad kuus)
4P	4. klass	Puudub
5O	5. klass	Olemas (kahel korral)
5P	5.klass	Puudub

6P	6.klass	Puudub
----	---------	--------

2.3 Andmete kogumine

Kuna intervjuueeritavateks olid kaheksa taustaga lapsed, koostasin andmekogumise alguses kaks intervjuukava (lisa 2. ja lisa 3.). Intervjuukavade tegemisel lähtusin käesoleva töö kirjanduse ülevaate osas välja toodust ja uurimisküsimustest.

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud intervjuusid, mille kestus varieerus 35-45 minutit. Intervjuude alguses võtsin arvesse, et intervjuu teema võib olla lapse jaoks võõras ja see võib mõjutada vastuste kätte saamist. Kuna laste teadlikkust teemast tuli jutu käigus aimata, kasutasin algselt jah/ei küsimusi, et tunnetada arvatavaid teadmiste piire ning kohandada selle järgi kinnisele küsimusele järgnev avatud küsimus sellisel viisil, et laps seda mõistaks. Vajadusel sain anda ka lisakirjeldusi. Laste eitavaid vastuseid olid omamoodi sisendiks usalduse üles ehitamisele. Peale eitava vastuse saamist normaliseerisin olukorda ja julgustasin last, andes mõista, et tema seisukoht on oluline ning see, et ta ei pruugi olla teemaga kursis on samuti mõistetav. Sellise tegevuse läbi tundsin, et laps hakkas ennast tundma üha mugavamalt ja avaldas oma arvamusi intervjuu arenedes julgemalt.

Erinevate tunnete normaliseerimise ja julgustamise läbi üritasin vähendada laste vastustes ka sotsiaalse soovitatavuse mõju. Sotsiaalne soovitus omab suhtumiste väljendamisel olulist rolli, kuna inimestele ei meeldi tunda, et nad väljendavad hoiakuid, mis ei leia ühiskonna poolt omaksvõttu, seega võivad nad väljendada seda, mida nad arvavad, et intervjuueerija kuulda soovib (Hayes, 2002).

Selleks, et lapsed mõistaksid olukorda paremini kasutasin hüpoteetiliste olukordade kirjeldusi ehk vinjette. Vinjettide kasutamine võimaldab intervjuueeritaval määratlada ette kujutatavat olukorda nii nagu tema soovib ja esile tuua hinnangud ja uskumused kirjeldatavate olukordade ning seal olevate inimeste kohta (Barter ja Renold, 1999). Seega panin intervjuudes lühikesed kirjeldused erinevate olukordade kohta, kus intellektipuudega inimene liikus näiliselt neile lähemale ja kaugemale ning uurisin laste tõlgendusi selle kohta, mida üks või teine olukord neile tähendas, milliseid tundeid tekitaks ja kuidas nad sellisel hetkel enda arvates käituksid.

Intervjuu läbiviimisel lähtusin ICC/ESOMARI (2016) heast intervjuueerimise tavast, arvestades laste intervjuueerimise eripärasid. Sellest tulenevalt küsisin lapse vanemalt või eestkostjalt

kirjaliku loa last intervjuuerida (lisa 1.), sõnastasin küsimused lastele sobivaks ja arvestasin intervjuu jooksul lapse teadmiste taset ning küsisin intervjuu alguses, peale uuringu tutvustamist, lapse nõusolekut intervjuus osalemiseks.

Intervjuud toimusid riigis valitseva epidemioloogilise olukorra tõttu, läbi *Zoomi* veebirakenduse. Veebirakenduse kasutamine andis aga ka eeliseid. Intervjueeritavad osalesid intervjuus oma kodust ja enamasti ka oma toast, mis andis lapsele võimaluse olla intervjuu ajal harjumuspärase keskkonnas ja samas nii, et võõras inimene ei ole teama toas ning sellist võimalust päriselt kohtumine ei oleks andnud. Seega tundsid lapsed ennast oma arvamuste avaldamisel mugavamalt. Vältimaks lapse tähelepanu hajumist olin palunud nende vanematel võimaldada neile intervjuu ajaks omaette ruum.

Intervjuude alguses edastasin intervjueeritavale ülevaate anonüümsuse tagamise põhimõtetest ja korraldusest, samuti kirjeldasin uuringut ja seda kuidas avaldatud arvamused uuringus kajastatud saavad. Andsin võimaluse küsida uuringu kohta kõiki küsimusi, mis neile parasjagu pähe tulid, et vähendada lapse hirmu eesseisva eest. Olulise nüansina rõhutasin lapsele ka seda, et tal on igal hetkel õigus öelda, et ta ei soovi enam intervjuuga jätkata. Lisaks andsin intervjuu alguses lapsele märku, et intervjuu salvestatakse ja peale transkribeerimist kustutatakse. Peale kirjeldust ja küsimuste juurde suundumist küsisin lapse käest veelkord nõusolekut intervjuu salvestamiseks ja selgitasin välja lapse tahte intervjuus osaleda.

2.4 Andmete töötlemine

Andmete töötlemisel toetusin Lesteri, Cho ja Lochmilleri (2020) artikli temaatilise analüüsi tegemise erinevatele etappidele. Lester ja teised (2020) kirjeldavad temaatilise analüüsi tegemise juures seitset olulist etappi: andmete analüüsiks ettevalmistamine, transkribeerimine, andmetega tutvumine, memode kirjutamine, kodeerimine, koodide kategooriateks ja teemadeks ühendamise ning analüüsi protsessi läbipaistvaks muutmine.

Andmete töötlemise alguses transkribeerisin helifailid. Transkribeerimisel kasutasin nii automaatse kõnetuvastuse (Alumäe, Tilk ja Asadullah, 2018) kui ka *oTranscribe* tarkvara (Benteley, i.a). Transkribeerimise järel kustutasin helifailid.

Andmete analüüsimiseks kasutasin *MAXQDA* programmi. Salvestasin transkribeeringud programmi. Lugesin transkribeeringuid mitmeid kordi ja kirjutasin jooksvalt ka memosid, et kodeerimise eelsed järeldused ja mõtted kaotsi ei läheks. Seejärel kodeerisin kõik tekstid.

Kodeerimise viisin läbi kasutades avatud kodeerimise põhimõtteid (Saldana, 2013). Kodeerimise etappi kordasin samuti mitmel korral, liikudes suurtelt tekstiühikutelt väiksemate ja üldisemate tekstiühikute peale.

Järgmise etapina koondasin sarnased koodid kategooriatesse. Seejärel üritasin leida kategooriate vahel seoseid ja erinevusi, et koondada sarnased ning nende keskset mõtet jälgides teemad sõnastada. Sõnastatud teemad koondasid tekstis leiduvaid olulisi aspekte ja olid seotud uurimisküsimustega. Viimase etapina sõnastasin analüüsitulemused, mille olen esitanud läbi intervjuudes esile kerkinud teemade järgmises peatükis.

3. UURIMISTULEMUSED

Antud peatükk on jagatud lähtudes temaatilisest analüüsist välja tulnud teemadest kuueks peatükiks. Intervjueeritavate anonüümsuse tagamiseks on tulemuste analüüsis kasutatud nimede asemel uuringus osalejatele omistatud koondnimetusi (tabel 1.). Loetavuse huvides on tsitaatidest välja jäetud sõnakordused ja parasiitsõnad, mis ei mõjuta edasi antavat sisu. Tsitaatidest väljajäetud tekstiosad on piiritletud märgendiga /.../.

3.1 Laste vaatenurk intellektipuudega inimestele

Alapeatükk sisaldab ülevaadet intervjueeritavate teadmistest, arvamustest ja uskumustest intellektipuudest.

Intellektipuudega inimest kirjeldasid lapsed esmajoones kui nii öelda tavalistest ja normaalsetest inimestest erinevaid inimesi. Kusjuures enamik lapsi suhtus nende väljendite kasutamisse väga kriitiliselt ja tegi nende väljendite kasutamisel lisakomponendina oma kehakeelt kasutades sõrmedega jutumärke. Selle täpsustuseks lisati, et need väljendid ei ole asjakohased, kuna nii öelda normaalseid ja tavalisi inimesi ei ole olemas.

„Ma ei tahaks üldse kasutada sellist sõna nagu normaalne laps, sest kõik lapsed on normaalsed [40]“.

Lapsed, kes olid intellektipuudega inimestega kokku puutunud, ja ka üks kellel kokkupuudet ei olnud, seostasid vaimupuuet koheselt mõistuse ja ajuga. Seejuures kirjeldati, et intellektipuudega inimesed mõtlevad teistest inimestest teismoodi, ning et nende mõtlemise võimekus ei ole eakohane. Lapsed, kes on intellektipuudega inimestega kokku puutunud väljendasid ka oma tundmust, et vaimupuudega inimesed ei pruugi alati asju mõista ja nendest õigesti aru saada.

„Ma arvan, et mõistusega, et mõistus on imelik /.../ nad nagu mõtlevad teismoodi [60]“.

„Nad võibolla ei saa kõikidest asjadest aru /.../ neil on vaja rohkem seletusi [50]“.

„Nad ei mõtle nii nagu teised inimesed, nad ei saa asjadest alati aru /.../ nende mõistus on nagu lapsel [40]“.

Kahel juhul puudus lastel enne täiendava kirjelduse andmist asjakohane arusaam intellektipuudest. Üks neist seostas seda robotite ja arvutitega, teine pidas intellektipuudeks kohaliku keele oskamatus, kuid samas seostas seda ka teistsuguse käitumisega.

Teistsuguse käitumise aspekti täheldasid ka lapsed, kes olid intellektipuudega inimestega kokku puutunud. Kirjeldati olukordi, kus vaimupuudega inimene on nende jaoks ettearvamatult käitunud. Teistsugust käitumist seostati lapselikkusega ja nende poolt tajutud ühiskondlike normide eiramisega.

„Võibolla ta häälitseb ja siis see on nagu teistsugune. Noh tavalised inimesed nii nagu ei tee [50]“.

„Nad lähevad näiteks poodi /.../ ja siis ta hakkab poes tegema asju, mida ta ei tohiks teha, näiteks hakkab kohe asju sööma ja ei saa nagu väga aru, et poes ei tohi veel asju süüa ja siis... [5P]“.

Intellektipuude ühe osana toodi välja ka keerukust suhtlemisel. Suhtlemise keerukust nähti kahepoolsena. Lapsed kirjeldasid, et suhtlemine võib olla keeruline nii intellektipuudega inimese kui ka nendega suhtlevate inimeste jaoks. Taaskord toodi välja lapselikkuse aspekt. Samas väljendati ka, et vaimupuudega inimesel võivad puududa piisavad eneseväljendamise oskused ja esineda ka puudest tulenevad takistused, mille kompenseerimiseks võidakse kasutada kehakeelt.

„Nagu ta ei saa rääkida, et ta saab ainult silmade või kätega ennast väljendada /.../ Ta ei oska inimestega kõige paremini rääkida, ta koguaeg ühesõnaga kipub ümisema või niimoodi/.../ näiteks tava inimesed suudavad rääkida normaalselt [40]“.

„Nad nagu räägivad kah kuidagi teisiti kui inimesed. Mitte nagu hääle poolest, aga räägivadki kuidagi hästi lapselikult ja siis neist on vahel raske aru saada /.../ nendega ei saa nii lihtsalt suhelda, või noh nad võivad rääkida sama asja mitu korda [50].“

Olulise komponendina toodi välja ka raskused igapäevaelu tegevustes. Abivajadusi nähti akadeemilises tegevuses ja iseseisval elamisel. Kirjeldati, et intellektipuudega õpilased vajavad koolis rohkem tähelepanu ning neil võib olla raske ka väga lihtsaid ülesandeid teha. Igapäevaelu toimetuste all peeti silmas elukoha korrastamist, söögi tegemist ja iseenda vajaduste eest hoolitsemist. Laste jaoks seostus intellektipuue ka füüsiliste probleemidega, mis tulenevad osalt aju düsfunktsioonist ja teisalt peeti seda ka lihtsalt puude osaks.

„No võibolla minu vanuses inimesega näiteks on õppimisega probleeme /.../ neil on vaja rohkem seletamist mingite ülesannete juures [4P]“.

„Neil on vaja abi näiteks koristamisel, söögitegemisel [5O]“.

„Äkki on mingi meeldejätmisega mingeid raskusi /.../ Aju juhib keha nii et, äkki tal on liikumisega probleemid [6P]“.

Laste seas kerkis esile ka arusaam, et intellektipuudega vajavad inimesed väga palju tähelepanu nendega koos olevate inimeste poolt, mille põhjusena nähakse abivajadust erinevates eluvaldkondades. Suurenenud toetusvajadust seostasid intellektipuudega kõik intervjuueeritavad. Lapsed, kes olid vaimupuudega inimestega kokku puutunud tõid esmajoones välja abistava tegurina teise inimese ja siis erinevad abivahendid, mis toetaksid füüsilist toimetulekut. Lapsed, kellel kokkupuudet ei olnud nägid suuremat abistavat efekti erinevatel abivahenditel ja ravimitel.

„Neil on nagu rohkem abi vaja /.../ neil on vaja palju tähelepanu [6O]“.

„Mõndadel on vaja näiteks kindlat sööki, mõndadel on vaja tablette, mõndadel on vaja erinevaid kohti kus istuda, seista. Neil on vaja abivahendeid [5P]“.

„/.../ lihtsalt võibolla neil on abi vaja, rohkem kuidagi tuge sellele /.../ et noh aidata. Nagu kõik inimesed, kes näevad, et abi on vaja või siis juhendaja. Ma arvan, et juhendaja tegeleb nendega rohkem [5O]“.

3.2 Laste valmisolek intellektipuudega inimesed endale lähedale lasta

Antud alapeatükis annan ülevaate sellest, mida tähendaks lapse jaoks intellektipuudega inimesega lävimine ehk milliseid emotsioone lapsed sellega seoses väljendavad.

Laste vastustes kerkisid esile intellektipuudega inimesega lävimise ees tajutav hirm ja ebakindlus. Neid tundeid tundsid nii intellektipuudega inimestega kokku puutunud kui ka kokkupuuteta lapsed. Neid kahte sõna kasutati läbivalt ja seostati sarnaste olukordadega. Üks osa põhjendustest viitas teadmatusetele selle ees, kuidas intellektipuudega inimesele läheneda ja kuidas temaga rääkida, teine osa kirjeldas hirmu midagi valesti tehes saada enda jaoks ebamugavate reageeringute osaliseks.

“Ma oleksin natuke hirmul, et kas ma teen üldse midagi hästi või, ega ma midagi halvasti ei tee /.../ [5P]”.

“/.../võibolla nad saavad millestki kahemõtteliselt aru, et ma ei tea näiteks mida nad mõtleavad kui ma midagi valesti teeksin, ma kardan midagi valesti öelda [4O]”.

“Tekitaks ebakindlust, ma ei tea kunagi mida ta teha võib [4P]”.

Olukorras, kui intellektipuudega laps oleks kaasatud klassikeskkonda, kirjeldasid lapsed peamiselt aksepteerivat suhtumist. Väljendades, et neil ei oleks vahet, kas nende klassi tuleb vaimupuudega või terve laps. Samas kerkis laste seas esile ka tundmus, et intellektipuudega õpilase tavaklassi liitmine oleks ebaaus, kuna see võib potentsiaalselt pärssida teiste teadmiste arenemist ja tegutsemist klassiruumis.

“Väga erinevaid tundeid ei tekitaks. No ma suhtusin temasse ikka nagu teistesse sõpradesse ma arvan [4P].”

„/.../ kui ta on nagu võimeline käima meie klassis, siis miks mitte /.../ kui ta saabki, siis on väga tore, et ka käib [5O].“

“Ma ei tea, ma arvan, et mingis mõttes oleks see natuke kiuslik või isegi nõme /.../ [6P]”

„/.../ see muutub keeruliseks talle seletada. Tal lähevad asjad raskemaks ja lõpuks me ei jõuagi seda tegevust teha [5P].”

Samas kirjeldasid need samad lapsed, kes intellektipuudega õpilase kaasamist takistava tegurina nägid, sarnaselt teistele, et intellektipuudega õpilase klassikeskkonda kaasamine võib olla nende jaoks ka meeldiv nähtus. Sellega seoses viidati olukorrale, kus vaimupuudega lapse tõttu võidakse asju aeglasemalt ja mitmeid kordi seletada, mille tagajärjel saavad ka teised õppeülesanded selgemaks. Esile kerkis ka usk sellesse, et intellektipuudega lapsele pakuks nendega samas klassis käimine võimalust omandada paremad suhtlemisoskused ja kohaneda enda eakaaslastega.

„Ütleme, kui keegi ei saagi väga hästi aru millestki ja siis see laps küsib uuesti, /.../ siis saad ka sina paremini aru sellest [5P]“.

„Hea oleks kui ta õpibki nii öelda normaalsete inimestega ja siis ta harjub nendega rääkima ja suhtlema [6P].“

Mida lähemal oli intellektipuudega inimene näitlikustatud olukordade kaudu lapsele, seda tugevamaks muutusid ka tunded, mida lapsed kirjeldasid. Näiteks grupitöö olukorras või ka kui intellektipuudega laps oleks nende pinginaaber, kirjeldasid lapsed üha intensiivsemalt teadmatusest tulenevaid küsimusi ja ebakindlust. Väljendati ka närvilisust, mida vaimupuudega inimesega suhtlemine võib tekitada, kui ta peaks hakkama näiteks tundi segama või kui intervjuueritav peaks talle lõpmata arv kordi grupitöö sisu seletama.

“See kindla peale tekitaks minus segadust ja ebakindlust /.../ kõik erinevad asjad. Kuidas ma temaga näiteks räägiksin, mida ma räägiksin, kas ma üldse räägiks temaga, kas ma peaks ennast eemale hoidma, kas ma peaks just temaga sõber olema /.../ [5P]”?

“See tunduks natuke ebaõiglane, aga ma saaks sellega hakkama. Ma saan aru, et nad ei huvitu koolis toimuvatest asjadest, neile rohkem meeldib mängida. Mind nagu väga ei häiriks, kui ta isegi natukene on minu lainel siis on okei, kuid kui ta väga segama hakkab ajaks see mind närvi. Kui ta saab aru, mis tund on jne, kui ta ei hakka rääkima mingi loodusõpetusest eesti keele tunni ajal, siis on okei. Aga kui ta täiesti teist asja tegema hakkab siis ma ei sooviks temaga koos olla [40]”.

Lapsed väljendasid intellektipuudega klassikaaslasega suhtlemise ja temasse hästi suhtumise ees ka teatavat kohustust ja kirjeldasid kaastunnet. Vaid vähesed julgesid öelda, et nad hoiduksid ebamugavuse vältimiseks vaimupuudega inimesega rääkimast.

„Mul on kahju, et võibolla teised temaga ei räägi [50]”.

„Ma tunnen ennast halvasti, sest need inimesed pole midagi teinud /.../ [40]”.

3.3 Laste valmisolek intellektipuudega inimese kaasamist ühiskonnas toetada

Antud alapeatükk annab ülevaate intervjuueritavate valmisolekust ise olla intellektipuudega inimeste kaasaja ning pakkuda neile teistega võrdsetel alustel ühiskonnas osalemist. Seega kerkisid selle teema raames üles erinevad kaasamise aspektid, üks neist oli valmidus suhelda intellektipuudega inimesega, teda toetada ja veeta temaga koos aega ning valmidus minna vahele, kui nähakse intellektipuudega inimese tõrjumist.

Kui intellektipuudega laps liidetaks intervjuueritavate klassi avaldasid peaaegu kõik lapsed valmisolekut intellektipuudega eakaaslasega suhtlemiseks, kuid oli ka lapsi, kes kirjeldasid, et nad pigem väldiksid vaimupuudega lapsega suhtlust. Teatava distantssi hoidmise vajadus oli

laste kirjelduse kohaselt mõjutatud ka eelmises peatükis välja toodud teadmatuse komponendist tekkivast ebamugavusest. Siiski väljendas suurem osa lastest, et nad oleksid valmis intellektipuudega eakaaslasega vahetundides aega veetma ega jätaks teda tegevustest kõrvale. Need samad lapsed tõid välja ka valmisoleku kohandama oma tegevusi vaimupuudega klassikaaslastele sobivaks.

„No ma kindlasti üritaksin temaga sõbrustada, aga see võibolla pole päris nii öelda selline sõprus kui tavainimesega. /.../ [5O]”.

„Pigem ma oleksin tavalise lapsega /.../ ma olengi juba ära valinud, kellega ma räägin ja kellega ma ei hakka rääkima /.../ [5P]”.

Intellektipuudega inimesega grupitööd tehes oleksid lapsed enda hinnangul valmis eakaaslastele asju selgitama ja neid toetama. Küll aga mängis rolli see, kui palju üldse meeldis vastajale teiste inimeste õpetamine. Lapsed kes õppetükkide teistele seletamist hea meelega ei teinud, ei väljendanud valmisolekut seda ka vaimupuudega lapsele tegema. Lapsed, kellele meeldis teiste õpetamine, kirjeldasid aga valmisolekut vaimupuudega eakaaslastele lisaselgituste andmiseks.

„Ma ei oska väga seletada asju ja siis see oleks minu jaoks raskem ja siis ma küsitleksin ennast ka ja hakkaksin endas ka kahtlema [5P]”.

„Ma ei tea mulle meeldib õpetada. Kui ma väga palju peaksin seletama siis ma võibolla läheksin närvi, aga ma ikkagi seletaksin [5O]”.

Kooliväliselt lapsed intellektipuudega eakaaslasega suhtlemiseks sellist valmisolekut nagu koolikeskkonnas ei väljendanud. Seda põhjendati sellega, et neil on kooliväliselt teised sõbrad ja teised huvid. Samas lapsed, kes omasid vaimupuudega inimesega kokkupuudet veedaksid oma kirjelduste kohaselt nendega ka kooliväliselt koos erinevaid tegevusi tehes aega.

„Oleneb päevast ja kui palju mul endal aega on /.../ No vahepeal me mängime ja oleme niisama hoovi peal koos /.../ väga raskeid mängu me siis ei mängi [6O]”.

Valmidust intellektipuudega inimesega ka tulevikus suhtlema jääda väljendasid vähesed. Selle põhjenduseks toodi taaskord teised huvid. Toodi välja ka tundmus, et intellektipuudega inimesed ei ole täiskasvanuna muutunud ning soovivad endiselt samu asju teha, mida kooli ajal. Lapsed kirjeldasid, et tulevikus on neil vähem aega ja see oleks intellektipuudega inimesega suhtlemisel takistuseks, kuna temaga arvestamine ja suhtlemine nõuaks neilt rohkem ressursi.

Lapsed, kes väljendasid valmisolekut jääda ka täiskasvanuna intellektipuudega koolikaaslastega suhtlema, avaldasid, et nad teeksid seda hea meelega ja neid ei häiriks nende erinevus. Seejuures kirjeldasid nad ka valmisolekut taaskord kohandada enda tegevusi ja suhtlust intellektipuudega inimesele kohaseks, et nad ei jääks tulevikus kõrvale.

„Ta tahab siis teha teisi asju, aga mina ei taha neid teha ja ei saa neid temaga koos teha. Tema jaoks on minu asjad keerulised [5P]”.

„Ikka suhtleksin! Aga suhtleksin temaga nii, et ma tean, et tal on intellektipuue. Ma ei suhtleks temaga nii, et ta aru ei saaks [4P]”.

3.4 Laste poolt tajutud ühiskonna suhtumine puuetega inimestesse

Alapeatükis olen toonud välja laste poolt tajutud neid ümbritsevate inimeste suhtumise puutega inimestesse ja selle, millist mõju see laste suhtumistele nende kirjelduse läbi avaldab.

Laste vastustes kerkis kõige rohkem esile nende eakaaslaste poolt tajutud käitumise ja suhtumise mõju. Toodi välja mitmeid olukordi, kus nad on pannud tähele eakaaslaste negatiivset suhtumist puuetega ja nii-öelda teistsugustesse inimestesse. Iseenda käitumist nendel hetkedel kirjeldati, kui püüet olukorda neutraliseerida ja teistes mõistmist kasvatada. Samas väljendasid mõned lapsed ka seda, et nende sõprade negatiivne suhtumine mõjutaks neid piisavalt, et nad suhtleksid intellektipuudega inimesega minimaalselt. Eesmärgiga oma sõprades tekkivat võimalikku vastumeelsust iseenda suhtes ära hoida.

„No mina ikkagi sõbrustaksin temaga, sest teised ei saa valida kellega mina sõbrustan /.../ ma olengi öelnud, et iga inimene on omamoodi ja mõni õpibki aeglasemalt ja mõni õpib kiiremini, et noh elada lihtsalt oma elu. Ja et ei pista nina teiste asjadesse [50]”.

„Ma oleksin sõbralik ja räägiks temaga vahepeal, aga ma üritan vähem seda teha, üritan mitte väga lähedaseks inimesega saada, sellepärast et ma peaksin siis temaga rohkem rääkima. Ma ei taha, et midagi juhtuks, et keegi solvuks. Ma üritan hästi vähe aga natukene rääkida [5P]”

Teiste negatiivsest suhtumisest tulenevalt mainiti mitmeid kordi kahjutunnet intellektipuudega inimeste suhtes. Näiteks kirjeldas üks intervjuueeritav olukorda, kus ta kindlasti ei soovi intellektipuudega inimest oma klassi, kuna hindas oma klassi valmisolekut sellesse õpilasse hästi suhtuda väga minimaalseks. Ka teised lapsed tõid ühel või teisel määral välja, et nende

eakaaslased ei soovi puuetega inimesi mõista ja tolereerida ning kipuvad puuetega inimesi kiusama.

“Mulle meeldiks siis kui ta oleks mu sõber, aga kui tal ei ole sõpru siis mulle ei meeldiks et ta minu klassis oleks, kui ta ei taha endale ka sõpra. Sest meie klass ei ole selline sõber meie klass on selline kiusajad ja tema narriks kohe selle erivajadusega lapse välja ja ütleks lihtsalt et sa ei sobiks siia klassi ja meie oleme normaalsed inimesed [4O].”

„No võibolla see tüdruk käitubki natuke teistmoodi, aga siis need tüdrukud, kes teda solvavad võiksid nagu seda mõista. Ta vajab rohkem abi ja näiteks kui ta palub abi siis kõik teised mõtlevad, et see on nii lihtne ülesanne, miks tal selle jaoks abi läheb vaja? /.../ alguses ta suhtles nende inimestega, kes teda solvasid lõpuks ja nüüd ta ikka üritab nendega suhelda, aga nad solvavad teda selle peale vastu [4P].“

Intervjuudes tõid lapsed välja ka seda, kuidas nad on märganud ühiskonna poolset tõrjumist puuetega inimeste suhtes. Lapsed, kellel oli kokkupuude puuetega inimestega, olid ühiskonna suhtumist kirjeldades emotsionaalsed ja pidasid seda ebaõiglaseks. Lisati, et inimestel on vähe viitsimist puuetega inimestega tegeleda ja neil võib olla ka piinlik, kui neid nähakse, näiteks linnapildis, puuetega inimestega koos liikumas.

“Sest nad arvavad, et nad ei saa millegiga hakkama. Nad arvavad, et nad on mingid juurviljad, kes saavad lihtsalt isuda ja seista. Nende välimus on teistsugune, näiteks mõnel inimesel on nahaprobleemid, et tema nahal ei ole pigmenti. Kõik inimesed jookseksid ta eest ära, kartes seda [4O].”

“Sellepärast, et nad näiteks ei viitsi või ei taha neile asju pidevalt seletada. Neil võib olla piinlik [6O].“

“Ma arvan, et inimesed ei leia aega või lihtsalt ei taha nendega nagu näiteks jätavadki enda mured endale ja siis näiteks nende mured nende. Lihtsalt ei taha endale nagu mingit koormat peale võtta [6P].”

Laste kirjeldustes kerkis esile ka arvamus, et puuetega inimesi hoitakse ka nendega tegelevate spetsialistide ning nende perekonna poolt ühiskonnast meelega eemale.

“Nad peaksid saama ühiskonnas osaleda, aga neid pigem hoitakse natuke eemale. Ma ei ole päris kindel miks... [5P].“

3.5 Puuetega inimestega seotud teemade käsitlemine

Alapeatükk sisaldab endas laste kirjeldusi sellele, kui palju on nendega puute teemal räägitud ja millist sisendit nad sellel endale näevad.

Lapsed tõid esmajoones välja, et nad on oma arvamuse puuetega inimestest kujundanud peamiselt ise ja suuremate seletusteta või mõjutusteta teiste poolt. Vastused sellele, kas nendega on puuetega inimestest räägitud jagunesid kaheks. Enamasti ei mäletatud, et seda teemat oleks kuskil tundides eraldi käsitletud. Küll aga toodi välja kordi, kus koolis käisid koolivälised esinejad.

“Pigem on meil tulnud mingid inimesed kooli, kes on sellest rääkinud. Üks tund oli nooremates klassides, looduse tunnis räägiti [5P].”

Laste hinnangul on täiskasvanute mõju nende suhtumise kujunemisele intellektipuudega inimeste ja üldse puuetega inimeste suhtes pigem väike. Toodi välja, et kodus arutletakse nendel teemadel vaid siis, kui nad on selle kohta eraldi vanematelt selgitusi küsinud. Lapsevanemaid ei ole intervjueeritavate kirjelduste kohaselt puude olemust neile selgitama ka otsesed kokkupuuted erivajadustega inimestega. Vaid üks intervjueeritav tõdes, et tema vanem on talle neid teemasi selgitanud ja nendel teemadel arutlenud. Lapsed tõid välja oma kokkupuute puuetega eakaaslastega huviringides ja koolikeskkonnas ning ka sealsed huvijuhid ja õpetajad ei ole nende sõnul nendega samas keskkonnas oleva lapse vajadusi selgitanud. Intervjueeritavad arvavad, et nendel teemadel ei ole tõenäoliselt neile räägitud kuna täiskasvanud ei soovi sellele tähelepanu pöörata ehk tegemist võib olla teataval määral ka justkui tabuteemaga.

“Nad ei taha tähelepanu pöörata ilmselt sellele, et kui keegi ei küsi siis nagu ei ole mõtet rääkida ka [4O].”

“Ma pigem olen sellele järeldusele ise nagu jõudnud, aga tavaliselt kui ma küsin siis ikka räägitakse [4P].”

Teisalt pidasid lapsed siiski oluliseks, et neile intellektipuudega ja üldse puudega inimestest räägitaks, kuna see aitaks neil puuet rohkem mõista ning hoiaks ära teadmatusel tulenevaid hirme ning probleeme. Lapsed kirjeldasid, et täiskasvanute selgitused võivad panna ka nende eakaaslasi puuet mõistma ning hoiaks ära nende poolest kahjulikku käitumist intellektipuudega inimeste suhtes.

3.6 Puuetega inimestega kokkupuute mõju suhtumisele

Lapsed, kes intellektipuudega inimestega tihedamalt kokku puutusid tõid välja, et vaimupuudega inimesed, kellega on leitud ühised jooned, näiteks hobide näol, on suhtlemine muutunud ka kergemaks. Kuna nendele lastele seostusid intellektipuudega inimestega positiivsemad emotsioonid ning nad olid ka neid lähemalt tundma õppinud tõid nad välja, et ka tulevikus jääksid nad vaimupuudega inimestega suhtlema. Lapsed, kellel olid vaimupuudega sõbrad tõid välja, et nad tunnevad ennast suhtlussituatsioonis vahel isegi kindlamalt, kui teiste lastega, kuna vaimupuudega sõbra usaldamine on lihtsam.

“Ma sain enne teada nende hobidest ja need hobid mis mulle meeldisid /.../ siis ma klappisin nendega paremini /.../ Ma suhtleksin rohkem erivajadusega lapsega, sest ta saab rohkem aru, ta on siiras ja ta ei valeta [40]”.

Kuid kui vaimupuudega inimestega, ühiseid jooni ei esinenud tõdeti, et nendega suhtlussituatsioonis olemine ka mitmendal kohtumisel endiselt keeruline ja ebamugav ning seetõttu väljendati taaskord hirmu, millegi valesti tegemise ees.

Intervjueeritavad, kes olid intellektipuudega inimesega kokku puutunud kirjeldasid tunduvalt vähem segadust ja ebakindlust vaimupuudega inimestega suhtlemise ja koos olemise ees. Nemad tõid oma kirjeldustes välja ka selle, et intellektipuudega inimesed ei ole nende eakaaslaste või ka üldse inimeste poolt tõrjuvat ja ebaviisakat suhtumist ära teeninud, kuna vaimupuudega inimesed ei kannu enda seisundi ees süüd.

“Nad ei olegi nii imelikud kui ma arvasin, et nad on. Nad ei olegi nii teistsugused kui ma arvasin [40]”.

“Ütleksin, et ära kuula ja ära võta südamesse. Et noh tegelikult see ei ole ju tema süü, et ta selline on [50]”.

Intervjueeritavad, kellel vaimupuudega inimesega kokkupuudet ei olnud tõid aga pidevalt läbi erinevate olukordade välja ebamugavust ja hirmu intellektipuudega inimesega suhtlemise ees.

4. ARUTELU

Minu bakalaureusetöö eesmärk oli selgitada välja neljanda kuni kuuenda klassi laste vaated intellektipuude, intellektipuuega inimeste, nendega suhete loomise ja suhtlusega seotud aspektide kohta ning laste endi selgitused milliste kogemuste kaudu nende vaated on kujunenud.

Kontakt puuetega inimestega ei tähenda, et lapsel on seetõtu rohkem teadmisi puute kohta (Hong jt, 2014), küll aga toetab kokkupuute omamine laste arusaamu puuetega inimeste vajadustest (Clairns ja McClatchey, 2013). Lapsed ei pruugi mõista puudeid, mis ei ole silmaga nähtavad (Han jt, 2006). Uuringus selgus, et laste teadmised puudest olid vähesed. Täpsemalt, intellektipuudega inimestega kokku puutunud laste teadmised puudest ei erinenud oluliselt lastest, kellel kokkupuudet ei olnud. Samas oskasid kokkupuudet omavad lapsed (võrreldes vähesed kokkupuutega lastega) kirjeldada rohkem intellektipuudega inimeste probleeme ja toetusvajadusi. Seejuures oskasid ka peaaegu kõik kokkupuuteta lapsed luua asjakohaseid seoseid intellektipuude ja sellest tulenevate erivajaduste vahel.

Intellektipuue on mõistuse peetunud või puudulik areng, mis on seotud tunnetuse, kõne, mootorika ja sotsiaalse suhtlemise madala tasemega (RHK-10..., i.a). Intellektipuudega inimeste eneseteostust toetavad väljaõppe saanud spetsialistid (Kitchen ja Belfiore, 2012). Lapsed seostasid eelmainitust intellektipuuet peamiselt raskustega akadeemilistes tegevustes ja igapäevaeluga toimetulekul. Samas kirjeldasid lapsed ka keerulist suhtlemist intellektipuudega inimestega ja füüsilisi probleeme. Laste arvates on intellektipuudega inimestele vaja tuge nii teiste inimeste kui ka abivahendite ja ravimite näol. Intellektipuudega inimestega kokku puutunud lapsed oskasid näha aga eelnevatest probleemidest mööda ja kirjeldasid vaimupuudega inimesi kui siiraid ja ausaid sõpru, kellega koos olemine on isegi meeldivam ja mugavam kui teiste eakaaslastega.

Laste arvamustes joonistus välja võrdlus tavaline versus ebatavaline, mis on ka intellektipuudega inimeste poolt tajutud parallel (Merrels jt, 2019). Seejuures olid tegelikult enamik lapsi selle väljendi kasutamise suhtes kriitilised, täpsustades, et kõik lapsed on tavalised ja ebanormaalseid inimesi ei ole olemas, lisaks kasutati selle väljendi juures ka sõrmedega jutumärkide tegemist. Kui vaimsete häiretega inimesed on olnud ühiskonna poolt stigmatiseeritud (Borenstein, 2020), siis uuringus osalenud laste puhul on näha selles osas nihet. Täpsemalt on uuringus osalenud lapsed retoorika tasandil mõistnud, et ühiskonnas on kõik

erinevad inimesed kodanikud ja nii-öelda ebanormaalseid ei ole. Samas instrumentaalsel tasandil ehk igapäeva suhtluses ei ole need aspektid veel juurdunud ega rakendunud.

Puuetega inimestel peab olema võimalus omandada üldharidus kodulähedases koolis koos teiste omavanuste õpilastega (Haridus- ja..., 2021). Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasamine eeldab sallivat suhtumist nende kaasõpilastelt (Räis jt, 2016). Uuringu tulemusena võib öelda, et uuringus osalenud laste poolt klassiruumi intellektipuudega eakaaslase kaasamises takistusi ei ole, vähemalt laste häälestatust silmas pidades. Kõik uuringus osalenud lapsed avaldasid valmisolekut ühel või teisel viisil klassikeskkonnas intellektipuudega inimesega lävida. Samasugust valmisolekut intellektipuudega lävida aga väljaspool klassiruumi vastajatel enam ei olnud. Ka täiskasvanuna hoiduks enamik lastest vaimupuudega inimestega suhtlemast või viiks selle suhtluse minimaalsele tasemele. Põhjusena tuuakse teistsugused huvid ja aja ning ressursi nappus. Seega jääksid ka enamiku uuringus osalenud laste eakaaslased tulevikus nende poolt kõrvale. Merrels ja teised (2019) toovad välja, et täiskasvanud intellektipuudega inimeste sotsiaalne võrgustik on väike ning nad veedavad suure aja oma päevast üksinda. Ka uuringu tasandil tuli välja, et uuringus osalejate intellektipuudega eakaaslased jääksid tulevikus küll mitte kõigi laste poolt, kuid suures osas üksi. Kõige suuremat valmisolekut jääda vaimupuudega inimesega suhtlema väljendasid rohkemate kogemustega lapsed, kes on antud puuet rohkem mõistnud ning ei tunne selle ees hirmu. Täpsemalt olid nad leidnud üles intellektipuudega inimestest nii-öelda väliselt eemale tõukavate omaduste vahelt üles nende head omadused ja seega nende motivatsioon suhelda püsis.

Laste valmisolek intellektipuudega eakaaslasega suhelda olenes sõprade suhtumisest vaimupuudega kaaslasesse. Kui sõbra suhtumist tajuti negatiivsena ei olnud osad lapsed valmis ka ise enam intellektipuudega eakaaslasega suhtlema. Samas jäi vastustes kõlama endiselt, et suhtlemist ei väldita, kuid üritatakse suhelda võimalikult vähe, et mitte tekitada probleeme oma sõprade seas. Sarnaselt Nowicki, Browni ja Stepieni (2014) uuringule ei tõdenud ükski laps, et nad oleksid kunagi puuetega eakaaslasi kahjustavalt või kaasamist takistavalt käitunud. Kuid enamik lastest oli valmis intellektipuudega inimesega lävima vaid klassikeskkonnas, mida võib tinglikult nimetada ka sunnitud keskkonnaks. Eelnevalt mainitud aspektide juures võis mängida rolli ka sotsiaalselt soovitatavate vastuste andmine. Eakaaslaste ja nende suhtumiste mõju selles vanuses on lapsele suur (Grusec, 2013). Seega sõltub nende käitumine ja arvamused suures osas eakaaslaste heakskiidust. Samas aga koolikeskkonnas koos olles ei ole lapsel justkui teist valikut, kuna koolis õpetatakse teistega arvestamist ja kiusamisele ei vaadata hästi. Kui aga sotsiaalse soovitatavuse efekt kõrvale jätta ja võtta laste vastuseid üks-ühele, näitab see, et

intellektipuudega inimeste kaasamise osas on toimunud mõningane positiivne muutus. Siiski jääb aga endiselt küsimuseks, kuidas lapsed leiaksid võimalusi luua vastastikku tähenduslikke suhteid loomulikes suhtluskeskkondades vabal ajal

Uuringus osalenud lapsed väljendasid peamiselt intellektipuudega inimestega suhtlemisele mõeldes selliseid tundeid nagu kaastunne, ebamugavus ja hirm. Kaastunde tekitajateks oli teiste eakaaslaste negatiivse käitumise nägemine kõrvaleisja positsioonist. Ebamugavust ning hirmu tekitas vähene teadlikkus puudest ja sellest tulenevast hirmust midagi valesti öelda või teha ning saada seeläbi ebameeldivate reageeringute osaliseks.

Laste hoiakute ja suhtumiste kujunemist mõjutavad perekonna liikmed, õpetajad, kogukond (Han, Ostrosky ja Diamond, 2006) ja eakaaslased (Grusec jt, 2013) ning nende hoiakute ja arusaamade kujunemisel on oluline roll sellel, kuidas ja kas üldse täiskasvanud nendega puuetest räägivad (Biggs ja Snodgrass, 2020; Han jt, 2006). Lapsed kirjeldasid kõige enam, kuidas nende oma suhtumist mõjutavad eakaaslased. Eakaaslaste negatiivne suhtumine mõjutas lapsi erinevalt. Ühe osa jaoks oli see piisav, et hakata intellektipuudega eakaaslasega suhtlust teadlikult minimaalsena hoidma. Teised kirjeldasid, kuidas eakaaslaste negatiivset käitumist nähes tuli neil tahtmine olla ise intellektipuudega inimeste suhtes hea ja neutraliseerida seda kahju, mis eakaaslaste negatiivne suhtumine vaimupuudega lapsele tekitada võib. Uuringus osalenud lapsed ei hinnanud neid ümbritsevate täiskasvanute mõju iseenda suhtumistele kuigivõrd suureks, küll aga pidasid nad oluliseks, et täiskasvanud nendel teemadel nendega arutleks ja puuet selgitaks.

Mida rohkem oli laps puuetega inimestega lävinud seda positiivsem oli tema hoiak puuetega eakaaslastesse (Hong, Kwon ja Jeon, 2014). Ka uurimuse tulemusena võib väita, et laste suhtumist intellektipuudega inimestesse mõjutas nende kokkupuude vaimupuudega inimestega. Kokkupuudet omavad lapsed tõid ise välja, et kui nad olid intellektipuudega inimesega tuttavamaks saanud, mis eeldab ka rohkemat koos veedetud aega oli nende jaoks vaimupuudega kaaslasega koos aja veetmine meeldiv tegevus. Lähtudes laste kogemusest vajasid sellise suhumise saavutamiseks lapsed rohkem kui kahte kohtumist intellektipuudega inimesega. Mitmed autorid (Alnahdi, 2019; Clairns ja McClatchey, 2013) toovad välja, et positiivse suhtumise saavutamise eelduseks võib olla ka kaasav klassiruum. Uurimuses tuli välja, et konkreetselt intellektipuudega inimesi lastele teadaolevalt nende klassidesse kaasatud ei ole, küll aga on teiste puuetega lapsi. Lapsed väljendasid seejuures, et nende poolt on selline kaasamine aksepteeritav kuid eakaaslased ei pruugi just alati kõige toetavamad selles osas olla.

KOKKUVÕTE

Minu bakalaureusetöö eesmärk oli selgitada välja neljanda kuni kuuenda klassi laste vaated intellektipuude, intellektipuuega inimeste, nendega suhete loomise ja suhtlusega seotud aspektide kohta ning laste endi selgitused milliste kogemuste kaudu nende vaated on kujunenud.

Uurimine põhines kvalitatiivsel lähenemisel ja andmekogumise käigus viisin läbi kuus poolstruktureeritud intervjuud neljanda kuni kuuenda klassi laste seas. Andmete analüüsimiseks kasutasin temaatilist analüüsi.

Töös soovisin vastuseid leida järgnevatele uurimisküsimustele:

- Kuidas mõistavad ja tõlgendavad enda jaoks teise kooliastme ehk neljanda kuni kuuenda klassi lapsed intellektipuuet?
- Milline on laste hinnang valmisolekule intellektipuudega inimestega lävida ja milliseid emotsioone nad sellega seoses kirjeldavad?
- Milliseid puuetega inimestesse suhtumist mõjutavaid aspekte lapsed oma kirjeldustes oluliseks peavad?

Esimese uurimisküsimuse lõikes selgus, et lastel ei ole kindlaid teadmisi intellektipuudest, mis aga ei tähendanud, et lapsed ei oleks osanud luua asjakohaseid seoseid antud puudega. Lapsed seostasid intellektipuuet ajuga ja mõtlemisega ning erinevate probleemidega igapäeva elus ning akadeemilises tegevuses. Tajuti, et intellektipuudega inimesed vajavad oma elus rohkem tuge ja juhendamist.

Teise uurimisküsimuse lõikes tuli välja, et kõik uuringus osalenud lapsed on valmis kooli keskkonnas intellektipuudega inimestega suhtlema ja koos tegutsema. Selline lävimine tekitas lastes erinevaid tundeid. Ühelt poolt väljendati head meelt, kui vaimupuudega inimene on nende klassi kaasatud ja nähti selles positiivseid aspekte nii intellektipuudega inimesele kui ka tervele klassile. Samas tekitaks vaimupuudega eakaaslasega lävimine neile ka ebamugavust ja hirmu. Väljaspool koolikeskkonda jäi valmisolek intellektipuuet omava inimesega suhtlemiseks alles vaid paarile lapsele. Seega oleks haridussüsteemi regulatsiooni muudatustel küll tulemit, kuid loomulikes vabaaja keskkondades jääks lõimumise ja kaasatuse saavutamine veel väljakutseks.

Kolmanda uurimisküsimusega seoses kirjeldasid lapsed kõige tugevamana oma eakaaslaste mõju iseenda suhtumisele vaimupuudega inimestesse. Täiskasvanute ehk nende vanemate ja

õpetajate mõju oma praegusele suhtumisele pidasid lapsed minimaalseks. Küll aga tundsid nad, et puude mõistmiseks oleksid täiskasvanute poolt antavad kirjeldused ja selgitused olulised.

Käesoleva uurimustöö tulemustele toetudes võiks leida sisendit intellektipuudega inimeste suuremaks kaasamiseks kogukonda. Täpsemalt, võiks muuta puude käsitlemise haridussüsteemis lastele atraktiivsemaks, tehes infopäevi või kutsudes kooli esinejaid väljastpoolt, kes saaksid anda edasi lastele teadmist, millega peavad erinevate puuetega inimesed igapäevaselt rinda pistma. Oluline on, et laste teadmised oleks paremad ja võimaldaksid neil kujundada tervemaid hoiakuid ning kasutada kaasamise põhimõtteid elulistes situatsioonides. Seeläbi väheneks teadmatus ja hirm. Lisisisendit võivad anda ka täiskasvanutele suunatud kampaaniad, mis ärgitaks rääkima puuetega seotud teemadel kodus või koolis.

Kasutatud kirjandus

Abbot, S. ja Mcconkey, R. (2006). The barriers to social inclusion as perceived by people with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disabilities*, 10(3), 275-287. doi: [10.1177/1744629506067618](https://doi.org/10.1177/1744629506067618)

Alnahdi, G. H. (2019). The positive impact of including students with intellectual disabilities in schools: Children's attitudes towards peers with disabilities in Saudi Arabia. *Research in Developmental Disabilities*, 85, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2018.10.004>

Alumäe, T., Tilk, O. Ja Asadullah (2018). *Veebipõhine kõnetuvastus*. Kasutatud: 20.03.2021, bark.phon.ioc.ee/webtrans/

American Psychiatric Association. (2013). *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5*. London: American Psychiatric Publishing

Barter, C. ja Renold, E. (1999). *The Use of Vignettes in Qualitative Research*. Kasutatud: 15.05.2021, <https://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html>

Benteley, E. (i.a). *oTranscribe*. Kasutatud: 25.03.2021, <https://otranscribe.com/>

Bhandari, P. (2020). An introduction to qualitative research. Kasutatud: 15.05.2021, <https://www.scribbr.com/methodology/qualitative-research/>

Biggs, E. E., Snodgrass, M. R.(2020). Children's Perspectives on Their Relationships with Friends With and Without Complex Communication Needs. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 45(2), 81-97. <https://doi.org/10.1177/1540796919901271>

Borenstein, J. (2020). *Stigma, Prejudice and Discrimination Against People With Mental Illness*. Kasutatud: 15.05.2021, <https://www.psychiatry.org/patients-families/stigma-and-discrimination>

Caulifield, J. (2019). How to do thematic analysis. Kasutatud: 27.05.2021, <https://www.scribbr.com/methodology/thematic-analysis/>

Claims, B. ja McClatchey, K. (2013). Comparing childrens's attitudes towards disability. *British Journal of Special Education*, 40(3), 124-129. doi: [10.1111/1467-8578.12033](https://doi.org/10.1111/1467-8578.12033)

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (i.a). Kasutatud 21.03.2021, <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

Eesti keele seletav sõnaraamat. (2009). Kasutatud: 20.04.2021, <https://www.eki.ee/dict/ekss/>

Eesti puuetega inimeste koda. (2018). *Puuetega inimeste eluolu Eestis: ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni täitmise variraport*. Tallinn: Printon Trükikoda

EPIKoja tutvustus. (i.a). Kasutatud: 12.05.2021, <https://epikoda.ee/kes-me-oleme/tutvustus>

Erihoolekandeteenused. (i.a). Kasutatud: 05.04.2021, <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/puue-ja-hoolekanne/sotsiaalne-rehabilitatsioon>

European Union. (2021). *Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021-2030*. Luxembourg: Publications Office of the European Union

Grusec, J. E., Chaparro, M. P., Johnston, M. ja Sherman, A. (2013). Social Development and Social Relationships in Middle Childhood. R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks ja J. Mistry (toim.). *Handbook of Psychology: Developmental Psychology* (lk 243- 264). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc

Han, J., Ostrosky, M. M. ja Diamond K. E. (2006). Children's Attitudes Towards Peers With Disabilities: Supporting Positive Attitude Development. *Young Exceptional Children*, 10(1), 2-11. <https://doi.org/10.1177/109625060601000101>

Haridus- ja Teadusministeeriumi kodulehekül. (2021). Kasutatud: 04.04.2021, <https://www.hm.ee/et/tegevused/hariduslike-erivajadustega-opilaste-toetamine-oppekorraldus-ja-tugiteenused>

Hong, S- Y., Kwon, K-A. ja Jeon. H-J. (2014). Children's Attitudes towards Peers with Disabilities: Associations With Personal and Parental Factors. *Infant and Child Development*, 23(2), 170-193. <https://doi.org/10.1002/icd.1826>

Hayes, N. (2002). *Sotsiaalpsühholoogia alused*. Tallinn: Külim

ICC/ESOMAR. (2016). *International Code on Market, Opinion and Social Research and Data Analytics*. Kasutatud: 03.02.2021, <https://www.esomar.org/what-we-do/code-guidelines>

- Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia Õpibaas*. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
- Kreegipuu, M. (2011). Intelligentsus ja psühhopatoloogia. R. Möttus, J. Allik ja A. Realo (toim.). *Intelligentsuse psühholoogia* (lk 232–245). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Kitchen, T. P. ja Belfiore, P. J. (2012). Increasing Outcomes for Individuals with Intellectual and Developmental Disabilities Through Data-Based Mechanisms for Staff Training and Performance Feedback. D. F. Mancini ja C. M. Greco (toim), *Intellectual disability* (lk 31- 60), New York; Nova Biomedical. Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn:OÜ Sulesepp
- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <http://samm.ut.ee/intervjuu>
- Lester, J. N., Cho, Y. Ja Lochmiller, C. R. (2020). Learning to Do Qualitative Data Analysis: A Starting Point. *Human Resource Development Review*, 19(1), 94-106. <https://doi.org/10.1177/1534484320903890>
- Liba, P. ja Labi, N. (2018). Hariduslike erivajadustega laste toetamine: muudatused põhikooli ja gümnaasiumiseaduses. *Sotsiaaltöö*, 3, 38-44.
- Merrels, J., Buchanan, A. ja Waters, R. (2019). “We feel left out”: Experiences of social inclusion from the perspectives of young adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 44(1), 13-22. doi: [10.3109/13668250.2017.1310822](https://doi.org/10.3109/13668250.2017.1310822)
- Mouzakitis, G. S. (2012). Intellectual Disability Management, Causes and Social Perceptions Towards Well-Defined Situations. D. F. Mancini ja C. M. Greco (toim), *Intellectual disability* (lk 61-60). New York: Nova Biomedical.
- Nowicki, E.A., Brown, J. Ja Stepien, M. (2014). Children’s thoughts on the social exclusion of peers with intellectual or learning disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58(4), 346-357. doi: [10.1111/jir.12019](https://doi.org/10.1111/jir.12019)

Parmenter, T. R. (2011). What is Intellectual Disability? How is it Assessed and Classified?. *International Journal of Disability, Development and Education*, 58(3), 303-319. <https://doi.org/10.1080/1034912X.2011.598675>

Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus (27.01.1999). *Riigi Teataja I*. Kasutatud: 15.05.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13114771>

Puuetega inimeste õiguste konventsioon ja fakultatiivprotokoll (04.04.2012). *Riigi Teataja II*. Kasutatud: 09.05.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (04.07.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud: 04.04.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410>

Raudmees, A. (i.a). *Intellektipuue*. Kasutatud: 10.03.2021, https://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2016/12/Teema_INTELLEKTIPUUE_Eesti-Vaimupuudega-Inimeste-Tugiliit.pdf

RHK-10/V- Psüühika- ja käitumishäired. (i.a). Kasutatud: 03.02.2021, <https://www.kliinikum.ee/psychhiaatriakliinik/lisad/ravi/RHK/RHK10-FR17.ht>

Robinson, S. (2013). *Preventing the Emotional Abuse and Neglect of People with Intellectual Disability: Stopping Insult and Injury*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Räis, M. L., Kallaste, E. ja Sandre, S-L. (2016). *Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus*. Uuringu lõppraport, Eesti Rakendusuuringute Keskus. Kasutatud 12.02.2021, <https://centar.ee/uus/wp-content/uploads/2017/01/Pohiraport-final.pdf>

Saldana, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers: Second Edition*. London: SAGE Publications Ltd.

Sotsiaalkindlustusameti kodulehekül. (i.a). Kasutatud: 15.05.2021, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/puue-ja-hoolekanne/sotsiaalne-rehabilitatsioon/rehabilitatsiooni-korduma-kippuvad-kusimused>

Sotsiaalhoolekande seadus (30.12.2015). *Riigi Teataja I*. Kasutatud: 15.05.2021, <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>

LISAD

Lisa 1. Lapse intervjuerimise nõusolekuleht lapsevanemale/eestkostjale

Uuringu olulisus

Peaaegu et igapäevaselt käib meediast ja arengukavadest pidevalt läbi sõna „kaasamine“. Puuetega inimeste kaasamine täisväärtuslikku ühiskonnaellu on olnud juba aastakümneid oluline nüanss riikide poliitikas, ka Eesti liitus 2006. aastal puuetega inimeste õigusi kaitsva konventsiooniga. Paraku olen nii oma töös kui ka erinevates kaasamise uuringutes näinud, et sellise kaasatuse tagamine on siiski keeruline ning jääb sageli just ühiskonna negatiivsete hoiakute taha. On oluline, et juba varakult antaks lastele edasi teadmist, et ühiskond koosneb erinevatest inimestest ning olulisi oskusi nendega arvestamiseks, et nõ „teistsugused“ inimesed saaksid oma elu võimalikult täisväärtuslikult elada. Tihti jäävad laste negatiivsed hoiakud nende teadmiste taha. Negatiivne suhtumine mõjutab aga suurel määral psüühikahäirega inimeste toimetulekut oma elu ja ka haigusega.

Laste suhtumist ja selle kujundajaid kaardistades loodan saada lisisisendit sellele, millist teadmist ja kogemust vajavad lapsed veel, et nad oskaksid näha inimest, kes on puude taga, mitte ainult puuet ennast. Järgnev teadmine oleks heaks aluseks intellektipuudega inimeste suuremaks kaasatuseks kogukonda.

Uuringus osalemine on sõltuv lapsevanema/eestkostja ning ka lapse nõusolekust. Lapse nõusolek on oluline, kuna lapse intervjuerimisel on oluline, et ta tunneks ennast turvaliselt ja mugavalt.

Otsin töös vastust järgmistele küsimustele:

- Kuidas mõistavad ja tõlgendavad enda jaoks teise kooliastme ehk neljanda kuni kuuenda klassi lapsed intellektipuuet?
- Milline on laste hinnang valmisolekule intellektipuudega inimestega lävida ja milliseid emotsioone nad sellega seoses kirjeldavad?
- Milliseid puuetega inimestesse suhtumist mõjutavaid aspekte lapsed oma kirjeldustes oluliseks peavad?

Oluline info uuringu läbiviimise kohta:

- Lapsel on igal hetkel võimalus öelda, et ta ei soovi intervjuuga jätkata ja sellisel juhul intervjuerimine lõpetatakse.
- Lapse hoiakud on kaitstud ja aktsepteeritud. Uuringus ei ole õigeid ega valesid vastuseid vaid oluline on, et laps annaks vahetult edasi enda hoiakuid ja kogemusi.
- Enne lapse uuringus osalemise otsuse langetamist võite edastada uuringu kohta uuringu läbiviijale mis tahes küsimusi.
- Uuringus osalejatele tagatakse täielik konfidentsiaalsus.

Intervjuude toimumine, läbiviimine ja konfidentsiaalsuse tagamine

Lapsega viiakse läbi üks individuaalne intervjuu ning see toimub intervjueritavale sobiva veebitarkvara vahendusel video vestlusena. Intervjuude heli salvestatakse ja transkribeeritakse. Helifailid ja transkribeeringud on kättesaadavad vaid uuringu läbiviijale ja peale transkribeerimist helifailid kustutatakse (hiljemalt 31.05.2021). Kohanimetused, nimed ja muu selline kindlale isikule viitav informatsioon asendatakse transkribeeringus pseudonüümidega. Nõusolekulehed säilitatakse kuni uuringu kaitsmiseni, misjärel kustutatakse need andmekandjast. Kuna nõusolekulehed jõuavad uuringu läbiviijani meili teel antakse võimalus need lapsevanema/eeskostja soovil krüpteerida.

Uuringu läbiviija kohustub intervjuusid lastega viima läbi nende hoiakuid arvestaval ja lapse heaolu mitte kahjustaval viisil. Kaitsen lapse konfidentsiaalsust ja õigust vabale arvamusele ning lõpetan intervjuu kohe, kui laps selleks soovi avaldab.

Olen nõus, et minu laps/eeskostetav (lapse nimi).....osaleb uuringus, mille eesmärgiks on uurida *II kooliastme õpilaste hoiakuid ja hoiakute kujundajaid intellektipuudega inimeste suhtes.*

.....

(Lapsevanema/eeskoste nimi)

.....

(allkiri)

Lisa 2. Intervjuukava: intellektipuudega mitte kokku puutunud lapsed

Kokkupuuted ja arvamus:

- Kas sinu arvates on inimesed pigem sarnased või erinevad? Mis neid sarnaseks/erinevaks teeb?
- Kas sa oled kuulnud sellist väljendit nagu “puuetega inimene”? Mis sa arvad, mida see tähendab?
- Kas sa oled puudega inimesi kusagil näinud, nendega kokku puutunud? Mida sa nende juures tähele oled pannud?
- Oled sa kuulnud ka seda, et puuetega inimestel on erivajadused? Mida see tähendada võib?
- Kas sinuga on kunagi keegi puuetega inimestest rääkinud, seda seletanud? Koolis, vanemad, kasvatajad?

Kirjeldus: Oma uuringus soovin ma saada teada just sinu arvamus intellektipuudega inimeste suhtes. Intellektipuue on siis üks puude liike.

- Mis sa arvad, mis on intellektipuue? Millise kehaosaga see puue seostuda võib? (Kas midagi on nende välimuses või mõtlemises teisiti? Mis?)
- Mis võiksid olla intellektipuudega inimeste erivajadused?

Tunded ja meeldimised

Kirjeldus: Kas sa tead, et tegelikult on võetud vastu selline seadus, et ka erinevate puuetega lapsed peavad saama õppida siis tervete lastega samas klassis. Kujuta ette, et sinu klassis on sinu vanune õpilane, kes vajab õppeülesannete juures alati rohkem seletamist, tal võib olla isegi eraldi õpetaja. Tema edasijõudmine koolis on aeglane ja ta võib sinuga samas klassis olles ikka veel veerida ja mitte osata näiteks korrutada või jagada, tal on ka raskusi asjade meeldejätmisega. Temaga mängides võib ta teha asju teisiti kui reeglid ette näevad ja kui üritad talle seda seletada ei saa ta sellest aru ja teeb ikka samamoodi edasi.

- Kuidas sulle see meeldiks, kui sinu klassis käib selliste erivajadustega laps? Kas see tekitaks sinus teisi tundeid, kui see kui klassi tuleks erivajadusteta laps.

Kirjeldus: Aga kui sa peaksid temaga näiteks koos grupitööd tegema ja näiteks peaksid talle ka mingeid asju rohkem seletama.

- Kuidas sa ennast siis tunneksid ja mida sa teeksid?

- Aga kui see laps istub näiteks sinu kõrval ja teeb erinevaid liigutusi, hääli ja väsib tunni keskel ära, siis mida sa tunneksid?

Käitumine

- Kas sa sõbrustaksid selle lapsega täpselt samamoodi nagu teiste lastega? Millistes osades võib see sõprus erineda?
- Kas veedaksid vahetundides selle lapsega samamoodi aega nagu teiste sõpradega? Kas sellel oleks ka eraldi põhjus? Milline? Kas sa tunneksid, et selle lapsega sõbrustamine oleks justkui kohustus?
- Mida sa teeksid kui sinu sõbrad ei taha selle lapsega aega veeta? Kuidas sa siis käituksid?

Kirjeldus: Mõtlen kui sa kasvad nüüd suureks ja lähed edasi teise kooli või tööle ning näeksid seda koolikaaslast.

- Kuidas sa siis käituksid?

Arvamused kaasamise ja kaasatuse kohta

Kirjeldus: Mina ise olen töötanud intellektipuudega inimestega ja nägin tegelikult tihti seda, kuidas inimesed kõndisid neist nägusid tehes mööda, hoidsid eemale. Seega seda tõrjumist sellepärast, et nad on teistsugused on ikka väga palju. Ma arvan, et sa ka ise oled tähele pannud, kuidas teatud tüüpi inimestest eemale hoitakse.

- Kuidas sulle tundub, kas sa ise oled näinud selliseid olukordi? Mis sa arvad, miks neid inimesi niimoodi kõrvale jäetakse?
- Kuidas sulle tundub, kas intellektipuudega inimesed peaksid saama ja saavad teha samasuguseid asju nagu selle puudeta inimesed? Millised võivad olla takistused?

Lisa 3. Intervjuukava: intellektipuudega kokku puutunud lapsed

Kokkupuuted ja arvamus:

- Kas sinu arvates on inimesed pigem sarnased või erinevad? Mis neid sarnaseks/erinevaks teeb?
- Kas sa oled kuulnud sellist väljendit nagu “puuetega inimene”? Mis sa arvad, mis see tähendab?
- Kas sa oled puudega inimesi kusagil näinud, nendega kokku puutunud? Mis sa siis tähele oled pannud?
- Oled sa kuulnud ka seda, et puuetega inimestel on erivajadused? Mis see tähendada võib?
- Kas sinuga on kunagi keegi puuetega inimestest rääkinud, seda seletanud? Koolis, vanemad, kasvatajad?

Kirjeldus: Oma uuringus soovin ma saada teada just sinu arvamuse intellektipuudega inimeste suhtes. Intellektipuue on siis üks puude liike. Sul on ka endal kokkupuude intellektipuudega inimesega.

- Mis sa arvad, millise kehaosaga see puue seotud on? Või on erinevate kehaosadega?
- Kas oled tajunud midagi, mis on tema juures nii öelda tavapärasest teisiti? Mis?
- Kas sa oled näinud, et ta vajab milleski rohkem abi? Milles?
- Kas oled märganud ka seda, kuidas teised inimesed, intellektipuudega inimestega suhtlevad? Kuidas?

Tunded ja meeldimised

- Kas intellektipuudega inimesega suhtlemine on sinu jaoks kuidagi teistsugune kui teistega? Millistes osades?
- Kui teised inimesed käituvad selle inimesega halvasti, mida sa siis tunned ja kas oled ka sellist halvasti käitumist pealt näinud?

Käitumine

- Mida sa sellel hetkel, kui nägid teisi halvasti käitumas tegid?
- Kas sa sõbrustad selle inimesega täpselt samamoodi nagu teiste inimestega? Mis on temaga sõbrustamise juures erinev?
- Kui palju aega sa näiteks nädalas/päevas/kuus temaga aega veedad?
- Kui sinu sõbrad ei soovi selle inimesega suhelda, siis kuidas sina käituksid?

Arvamused kaasamise ja kaasatuse kohta

Kirjeldus: Mina ise olen töötanud intellektipuudega inimestega ja nägin tegelikult tihti seda, kuidas inimesed kõndisid neist nägusid tehes mööda, hoidsid eemale. Seega seda tõrjumist sellepärast, et nad on teistsugused on ikka väga palju. Ma arvan, et sa ka ise oled tähele pannud, kuidas teatud tüüpi inimestest eemale hoitakse.

- Kuidas sulle tundub, kas sa ise oled näinud selliseid olukordi? Mis sa arvad, miks neid inimesi niimoodi kõrvale jäetakse?
- Kuidas sulle tundub, kas intellektipuudega inimesed peaksid saama ja saavad teha samasuguseid asju nagu selle puudeta inimesed? Millised võivad olla takistused?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eliise Kiis ,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
„Lõuna-Eesti neljanda kuni kuuenda klassi laste suhtumine intellektipuudega inimestesse“,

mille juhendaja on Dagmar Narusson ,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Eliise Kiis

28.05.2021